

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.228-244>

УДК: 327.8(73):327.51ЄОС

© Микола Стецюк¹

ІНТЕГРАЦІЯ ЄВРОПИ У СФЕРІ ОБОРОНИ ТА БЕЗПЕКИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД

228 — Завершення Другої світової війни принесло Європі довгоочікуваний мир, проте майже відразу на горизонті окреслилася нова тоталітарна загроза – Радянський Союз. Після того як колишні союзники по антигітлерівській коаліції опинилися по різні боки «залізної завіси», країни демократичного табору постали перед складним завданням: як мобілізувати зусилля спустошених війною країн «вільної Європи» для захисту від можливої радянської експансії. З огляду на реальні побоювання, що суспільства європейських країн вимагатимуть від своїх урядів задовольняти будь-які вимоги Радянського Союзу, аби тільки уникнути нової війни, важливо було засвідчити єдність демократичного світу й продемонструвати готовність до опору. Звідси й випливає безальтернативність залучення Сполучених Штатів Америки до гарантування безпеки Західної Європи. Так, уже найперші проекти європейської військово-політичної інтеграції – Дюнкеркський та Брюссельський договори – мали стати основою для поступового долучення США. Примітно, що навіть після утворення Організації Північноатлантичного договору проєкт суто європейської інтеграції не було згорнуто. Причини цього, однак, досить прагматичні. Так, для натхненників ідеї об'єднання Європи Жана Монне й Робера Шумана кінцевою метою тодішніх інтеграційних проєктів – Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) та Європейського оборонного співтовариства (ЄОС) – було становлення наднаціональної європейської федерації. Натомість самі європейські країни і особливо США розглядали амбітний на папері проєкт ЄОС виключно як спосіб вирішення більш нагальних проблем, як-от переозброєння ФРН

¹ Аспірант кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, e-mail: stetsiuk.mykola@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0704-6530>.

та її поступова інтеграція до НАТО. Це, а також загальна неготовність європейських країн до такого тісного об'єднання, і призвело до провалу ЄОС, визначивши на десятиліття хід європейської інтеграції.

Ключові слова: колективна оборона, Холодна війна, європейська інтеграція, Брюссельський договір, Європейське оборонне співтовариство (ЄОС), Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), Західно-європейський союз (ЗЄС), Організація Північноатлантичного договору (НАТО).

European Defense and Security Integration: a Retrospective Review

Although the end of the Second World War brought long-awaited peace to Europe, a new totalitarian threat, the Soviet Union, emerged almost immediately. After the former anti-Hitler coalition allies found themselves on different sides of the “iron curtain”, the countries of the democratic camp faced a difficult task: how to mobilise the efforts of the war-ravaged countries of “free Europe” and enable them to fend off a possible Soviet expansion. Given the fears that the societies of European countries might compel their governments to satisfy any demands of the Soviet Union for the sake of avoiding another war, it was crucial for the West to project unity and demonstrate readiness to resist the Soviet onslaught. hence the inevitability of the United States’ involvement as a guarantor of Western Europe’s security. Thus, the very first projects of European military-political integration – the Treaties of Dunkirk and Brussels – were to become no more than the basis for the gradual involvement of the U.S. It is noteworthy that even after the formation of the North Atlantic Treaty Organization, the idea of purely European integration was not off the table. The reasons for this, however, are quite pragmatic. While Jean Monnet and Robert Schuman, the originators of the idea of unifying Europe, considered the ultimate goal of the European Coal and Steel Community (ECSC) and the European Defense Community (EDC) to be the formation of a supranational European federation, the European countries and especially the United States considered the ambitious EDC project exclusively as a way of solving the more pressing problems, such as the rearmament of West Germany and its gradual integration into NATO. This, coupled with the general unpreparedness of European countries for such a close union, led to the failure of the EDC, which would largely determine the course of European integration for decades.

Keywords: *collective defense, Cold War, European integration, Treaty of Brussels, European Defense Community (EDC), European Coal and Steel Community (ECSC), Western European Union (WEU), North Atlantic Treaty Organisation (NATO).*

Постановка проблеми. Європейський Союз (ЄС) – багато в чому унікальне політичне утворення. Беручи свої витоки з ініціативи щодо об'єднання важких промисловостей двох історично непримирених ворогів – Німеччини та Франції, – ЄС поступово поширився майже на всю Європу і зрештою став тим, чим він є нині: обширною економічною, фінансовою, валютною і, з певними нюансами, військово-політичною спільнотою європейських країн. Щодо «військово-політичної» частини на наявності нюансів наголошено небезпідставно. З одного боку, ЄС – це такий собі політичний «Левіафан», який об'єднує 27 країн з відмінними політичними системами й економічними потенціалами, різним ступенем інтеграції в межах Союзу, навіть різним баченням себе в цьому об'єднанні. Чому «Левіафан»? — Через складну, розгалужену систему інституцій, пов'язаних не менш складними взаємозв'язками, – як між собою, так і з органами держав-членів. Нарешті, найбільш дискусійною залишається «оборонно-безпекова» компонента Європейського Союзу, яка, попри свою формальну наявність в установчих документах, історично має проблеми і щодо дієвості, і щодо наповненості реальним змістом.

Мета даної статті – проаналізувати хід інтеграції західноєвропейських країн у сфері безпеки та оборони протягом першого десятиліття після завершення Другої світової війни, виокремити чинники, які призвели до виникнення тих чи інших оборонних ініціатив, та встановити причини провалу реалізації Європейського оборонного співтовариства.

Аналіз досліджень і публікацій. Процеси європейської інтеграції, що відбувалися в перші роки після завершення Другої світової війни, висвітлені досить детально. Особливу увагу варто звернути на докторську дисертацію Бйорна Фляйшера, у якій подано ґрунтовний аналіз передумов, які спонукали Захід до реалізації проекту «Європейського оборонного співтовариства», ключових позицій залучених країн, а також причин невдачі даного проекту (Fleischer 2015). Ще однією цінною працею є книга Тімоті Ендрюса Сейла, яка описує складні взаємозв'язки та переплетіння між ширшим процесом євро-

атлантичної інтеграції та ініціативами суто європейської інтеграції (Сейл 2023).

Виклад основного матеріалу. Цікавий факт: ініціативи, спрямовані на посилення загальноєвропейської співпраці й тіснішої інтеграції у сфері безпеки та оборони, передували заходам суто економічної інтеграції. Так, ще до заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі [тут і далі «ЄОВС». – Прим. авт.], а саме 1947-го року, Велика Британія та Франція уклали Дюнкеркський договір, згідно з яким обидві країни створювали оборонний союз. Формально цей англо-французький пакт мав на меті захист від потенційної «німецької загрози», та справжня його ціль – ефективніший опір імовірній агресії Радянського Союзу – була більш ніж очевидна (Яковюк and Орловський 2017, 265-66). Роком пізніше, у березні 1948 року, між Великою Британією, Францією і державами Бенілюксу було укладено Брюссельський договір, який передбачав створення державами-підписантами альянсу з колективної самооборони. Архітектором цих двох ініціатив – і фактично автором ідеї тіснішої оборонно-безпекової інтеграції Європи – можна вважати Ернеста Бевіна, тодішнього міністра закордонних справ Сполученого Королівства. Так, саме Бевін, стривожений посиленням впливу Радянського Союзу на сході європейського континенту, висловлював побоювання, що «росіяни... отримають плоди війни, не вдаючись до неї», а просто чинячи тиск на виснажені війною західноєвропейські країни, і що останні йтимуть на поступки, аби тільки уникнути чергової війни (Сейл 2023, 20). Наполягаючи на тому, що такі дії СРСР становитимуть загрозу всьому Західному світу, Бевін висунув ідею про підписання Сполученим Королівством, Францією і країнами Бенілюксу оборонного договору, до якого поступово приєдналися б інші держави «вільної Європи». На думку Бевіна, економічна відбудова сама по собі не допоможе європейцям опиратися тиску СРСР, а тому оборонний договір був необхідний, аби, з одного боку, «додати впевненості й енергії» країнам Європи по західний бік «залізної завіси», а з іншого – слугувати чинником стримування агресивної політики СРСР (Сейл 2023, 20-21).

Утілення планів очільника британського МЗС прискорили два чинники: захоплення комуністами влади в Чехословаччині в лютому 1948-го року та побоювання щодо можливої «фінляндизації» Норвегії – нав'язування Москвою кабального пакту, який передбачав би ви-

мушений нейтралітет країни зі збереженням значного радянського впливу*. Американських посадовців, варто підкреслити, також бентежило те, що Європа під тиском радянського шантажу може просто втратити волю до опору. У пошуках способів запобігти такому поглинанню «залізною завісою» однієї країни за іншою і зародилася – зокрема завдяки старанням Ернеста Бевіна – ідея трансатлантичного співробітництва, ключовим елементом якого мало бути засвідчення офіційним Вашингтоном чіткого наміру протистояти агресивним діям Радянського Союзу (Сейл 2023, 21–22). За задумом Бевіна, згаданий вище Брюссельський договір мав стати основою – чи то пак «політичним прикриттям» – для залучення Сполучених Штатів як гаранта безпеки європейського континенту: по укладенні договору Державний департамент США у співпраці з сенатором Артуром Ванденбергом розробляв резолюцію з рекомендацією дозволити Сполученим Штатам приєднуватися до подібних колективних угод (Сейл 2023, 22–23). Дана резолюція, ухвалена Сенатом США 11-го червня 1948-го року під номером 239, ознаменувала відмову країни від ізоляціоністської зовнішньої політики та дала «зелене світло» оформленню військово-політичного блоку демократичного світу (Яковлюк and Орловський 2017, 268).

Подальший розвиток подій відомий: 1949-го року було створено Організацію Північноатлантичного договору [скорочено «НАТО». – Прим. авт.], чия безпекова «парасолька» – утримувана не в останню чергу завдяки значному внескові США, – дозволила Європі відносно спокійно зосередитися на процесах економічного розвитку та інтеграції. Та якщо протягом Холодної війни такий статус-кво ще міг видаватися прийнятним – і для США, які через НАТО зберігали свій вплив на європейському континенті, і для країн Європи, чії громадяни могли «спати спокійно», – то з розпадом СРСР цей стан справ, здавалося, втратив актуальність. Утім, попри зникнення го-

---

* Термін «фінляндизація» виник у 1950-х роках на позначення явища, яке можна охарактеризувати як «примушування до нейтралітету»: нав'язаний Радянським Союзом договір «про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу» 1948-го року зберіг за Фінляндією формальний суверенітет в обмін на повний нейтралітет – країна не ввійшла ні до НАТО, ні до Організації Варшавського договору, – при цьому СРСР зберігав значний вплив на зовнішню і навіть внутрішню політику Фінляндії (див.: Ruokonen 2022; The Economist 2022).

ловної екзистенційної загрози Північноатлантичний альянс не просто продовжив існувати, а переосмислив свою роль у новому, пост-біполярному світі шляхом переорієнтації з «жорстких» концепцій колективної оборони та ядерного стримування до «м'яких» і, що найважливіше, ширших категорій, як-от: «колективна та кооперативна безпека», «боротьба з тероризмом», «кризовий менеджмент», «гуманітарні катастрофи» тощо (Fedyszyn 2010, 375). Вдало пристосувавшись до нових геополітичних реалій, НАТО разом з тим і далі вкривала «безпековою парасолькою» країни Європи, що дозволило останнім упевнено скорочувати власні оборонні витрати (Fedyszyn 2010, 381). Утім, розв'язана Російською Федерацією 24-го лютого 2022-го року повномасштабна війна проти України явно спонукала європейців переоцінити свої погляди щодо оборонної політики. Так, результати соціологічного опитування в сімнадцятих країнах-членах ЄС, проведеного в квітні 2022-го року аналітичною організацією YouGov спільно з Інститутом Європейського університету, вказують на загалом високий рівень підтримки громадськістю ініціативи щодо створення об'єднаної європейської армії; примітно, що порівняно з 2021-м роком підтримка даної ініціативи зросла в десятих країнах із сімнадцяти, а в сімох рівень підтримки перевищує 50 відсотків (Smith 2022). Таким чином, фактично забута ідея суто європейської військової інтеграції поступово знову набуває актуальності. Аби зрозуміти, чому дана ідея так і не дійшла до остаточної реалізації, варто відстежити й проаналізувати хід повоєнних подій, наслідком яких стала інституалізація саме євроатлантичної моделі безпеки та оборони.

233

Уже згадані Дюнкеркський і особливо Брюссельський договори були тільки першими цеглинками у фундаменті майбутньої безпекової моделі демократичного світу. Якою вона в підсумку стала – нам уже відомо, а проте спроби інституалізувати ідею суто європейської військово-політичної інтеграції не припинилися навіть після підписання Північноатлантичного договору. Більш того, лише через рік після підписання останнього – у 1950-му році – голова французької Національної ради з планування Жан Моне, натхненний ідеєю очільника французького МЗС Робера Шумана про створення згаданого вище Європейського об'єднання вугілля і сталі, запропонував організувати оборону Європи «на наднаціональній основі» (European Defence Agency, n.d.). Того ж року Вінстон Черчилль на серпневій

асамблеї Ради Європи виступив з ідеєю про формування «об'єднаної європейської армії, під керівництвом європейського міністра оборони... у тісній співпраці зі Сполученими Штатами й Канадою» (Fleischer 2015, 300). Утім, суттєвим каменем спотикання на шляху інституалізації європейського оборонного союзу виявилось питання переозброєння ФРН, себто Західної Німеччини. Початок Корейської війни, зосередженість Франції та Великої Британії на конфлікти у своїх колоніях та ядерні випробування Радянського Союзу спонукали США шукати шляхи ефективнішого гарантування безпеки своїх європейських союзників (Яковюк and Орловський 2017, 269). Власне з цих міркувань Вашингтон запропонував наступне: в обмін на збільшення обсягів американської допомоги та військової присутності європейські держави мали погодитися на включення до складу сил НАТО новостворених збройних сил ФРН; останні мали підпорядковуватися безпосередньо командуванню Альянсу та перебувати під пильним наглядом спеціально створених командних структур, натомість для ФРН відкривалася перспектива повноцінного вступу до Північноатлантичного альянсу (Fleischer 2015, 113–14). Ця пропозиція не задовольнила Францію, яка у відповідь висунула альтернативний «план Плевена», названий на честь тодішнього міністра оборони країни Рене Плевена. Даний план передбачав утворення, за аналогією з Європейським об'єднанням вугілля і сталі, Європейського оборонного співтовариства (ЄОС), чікими керівними органами мали бути Рада Міністрів, Асамблея та єдиний міністр оборони (Яковюк and Орловський 2017, 270). Згідно з «планом Плевена» зі складу європейських збройних сил мала бути сформована так звана «наднаціональна армія». Примітно, що до цієї об'єднаної армії мали входити підрозділи «найнижчого рівня», а держави-учасниці – крім ФРН – зберігали суверенний контроль над більшістю власних формувань (Fleischer 2015, 115). Варто підкреслити, що відповідно до «плану Плевена» на ФРН накладалися досить суттєві обмеження, а саме: обмежена чисельність західнонімецьких з'єднань; повне підпорядкування спільному командуванню; обмеження можливостей щодо виробництва важких озброєнь (Kunz 1953, 275). Очевидно, Франція тоді все ще серйозно ставилася до заявленого в преамбулі Брюссельського договору наміру «уживати всіх необхідних заходів у разі відновлення [Західною] Німеччиною агресивної політики» (“The Brussels Treaty: Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective

Self-Defence” 1948), який, нагадаємо, радше маскував справжню мету держав-підписантів. Утім, з огляду на явну неефективність і надмірну дискримінацію ФРН французький план розкритикували і США, і інші європейські держави. Урешті-решт, зусиллями тогочасного представника США в Північноатлантичній раді Чарльза Споффорда, було досягнуто хиткого компромісу: представники Союзників мали домовитися з урядом ФРН про умови відновлення суверенітету країни, переозброєння та включення її збройних формувань до спільних сил НАТО; водночас на організованій у Парижі конференції «зацікавлені сторони» мали продовжити обговорення можливості практичної реалізації «плану Плевена» (Fleischer 2015, 116).

Попри складні переговори та суттєві розбіжності між їх учасниками щодо структури й організації майбутнього оборонного союзу*, створення ЄОС активно підтримували США, які вбачали в цьому кроці можливість оперативно зміцнити спільні сили НАТО за рахунок включення дивізій ФРН. Так, протягом 1951-1952 рр. представники США в рамках засідань Північноатлантичної ради переконували французьких колег не зволікати з завершенням проекту договору про ЄОС, а також добивалися прихильнішого ставлення Великої Британії, яка взагалі не бажала долучати власні військові з'єднання до майбутньої європейської армії (Яковюк and Орловський 2017, 271–72). Врешті-решт, підписання Договору про заснування ЄОС, яке відбулося в Парижі 27-го травня 1952-го року, стало можливим завдяки тиску Сполучених Штатів, які прив'язували подальше надання військової та економічної підтримки до якнайшвидшої фіналізації угоди (Fleischer 2015, 121–22). Варто підкреслити, що Договір про заснування ЄОС ішов у тандемі з іншим важливим документом. Так, за день до підписання Договору між «трьома сторонами» [США, Великою Британією і Францією. – Прим. авт.] та ФРН було

235

---

* Країни – учасники переговорів фактично розділилися на два табори. Так, Нідерланди та Бельгія – табір «мінімалістів» – виступали за максимально обмежені повноваження спільних органів майбутнього союзу та проти формування спільного бюджету. На противагу їм «максималісти» – ФРН, Франція та Італія – наполягали на делегуванні органам ЄОС досить широких функцій. Італія навіть наголошувала на необхідності створення «загальноевропейського парламенту», який мав би ефективно контролювати виконавчі органи новоствореного союзу; цю ідею «часткової федерації» активно підтримувала ФРН (див.: Fleischer 2015, 119–21).

укладено Боннську декларацію, яка гарантувала останній повний суверенітет одразу після набуття чинності Договором про заснування ЄОС. Таким чином було закріплено курс на інтеграцію Західної Німеччини до спільних європейських структур – Європейського об'єднання вугілля і сталі та Європейського оборонного співтовариства, – що визнавалося як важлива передумова для досягнення візії «об'єднаної Німеччини, інтегрованої до Європейського співтовариства» (“Convention on Relations between the Three Powers and the FRG” 1952).

236 — Що ж до самого Договору, то він містив ряд цікавих положень; деякі з них можна навіть вважати революційними з погляду передбаченого ними ступеня інтеграції держав-підписантів. Так, тісний зв'язок із НАТО очевидний уже за тим фактом, що разом з Договором про заснування ЄОС було ухвалено додатковий протокол до Північноатлантичного договору, який поширював передбачені Статтею 5 безпекові гарантії на держав – членів ЄОС (“Protocol to the North Atlantic Treaty on Guarantees given by the Parties to the North Atlantic Treaty to the Members of the European Defence Community” 1952). Примітно, що таким чином «натівські» безпекові гарантії поширилися і на ФРН, яка на той час іще не входила до Північноатлантичного альянсу (Kunz 1953, 276). На додачу до цього Стаття 2 Договору про ЄОС наголошувала на «винятково оборонному» характері Співтовариства, передбачала участь його членів у «обороні Заходу в рамках Північноатлантичного договору» та зобов'язувала підписантів у разі нападу на будь-кого з них надавати «всю доступну їм військову та іншу допомогу» (“European Defense Community Treaty” 1952). Останнє положення якісно відрізняє Договір про ЄОС від Північноатлантичного договору, Стаття 5 якого фактично закріплює за кожною державою – членом НАТО право самостійно вирішувати, яку допомогу надавати в разі нападу на іншу державу-члена (“The North Atlantic Treaty” 1949).

Важливим аспектом Європейського оборонного співтовариства був його наднаціональний характер, закріплений у Статті 1 та виражений, перш за все, в інституційній структурі Співтовариства і способі формування загальноєвропейських збройних сил. Так, Стаття 8 наводила чотири керівні органи Співтовариства – Раду міністрів, Асамблею, Комісаріат і Суд. Слід підкреслити, що згідно зі Статтями 33 і 52 Асамблея та Суд мали стати спільними органами для Євро-

пейського оборонного співтовариства та Європейського об'єднання вугілля і сталі ("European Defense Community Treaty" 1952). Таке тісне переплетення двох інтеграційних проєктів – економічного (ЄОВС) та військово-політичного (ЄОС) – вказує на те, що кінцевою метою обох проєктів було об'єднання Європи в єдине суверенне утворення. Цей задум стає ще більш очевидним, якщо врахувати той факт, що та сама Стаття 8 Договору про ЄОС наголошувала на тимчасовому характері зазначеної в ній структури Співтовариства й передбачала створення в подальшому «федеративної або конфедеративної організації відповідно до Статті 38». Остання зобов'язувала Асамблею протягом пів року від початку функціонування розробити пропозиції щодо проєкту «федеративної або конфедеративної структури, заснованої на принципі розподілу влад, яка включатиме, зокрема, двопалатний представницький орган», а держави-члени мали розглянути ці пропозиції протягом трьох місяців з моменту їх отримання ("European Defense Community Treaty" 1952). Звідси випливає, що Договір про заснування ЄОС передбачав створення не просто 237
— класичного військового альянсу, а наднаціональної організації з обмеженим суверенітетом, власними збройними силами й бюджетом, а також окремими, не залежними від держав-членів органами; за цими ознаками ЄОС було досить наближене до федерації (Münch 1983, 149). Отже, ЄОС мало доповнити ЄОВС і разом з останнім прокласти шлях до тіснішого об'єднання Європи.

Не менш важливою була військова компонента Договору про ЄОС, адже в ній теж відбивалася ідея всеохопної інтеграції. Зокрема, відповідно до Статті 9 держави-члени зобов'язувалися передати всі свої збройні сили в розпорядження Співтовариства для подальшого утворення спільних збройних сил, названих «Силами оборони Європи». Більш того, Договір прямо забороняв державам-членам утримувати власні збройні формування поза Силами оборони Європи, за винятком поліції/жандармерії та підрозділів, сформованих для виконання завдань за межами Європи ("European Defense Community Treaty" 1952). Цікавим чином було врегульовано питання командування перспективної європейської армії – і в цьому аспекті має місце максимальне переплетення з НАТО. Зокрема, Стаття 18 передбачала, що командувачем Сил оборони Європи буде «верховний головнокомандувач, відповідальний перед Організацією Північноатлантичного договору» ("European Defense Community Treaty" 1952).

На практиці це означало, що безпосереднє керівництво Силами оборони Європи мав би здійснювати Верховний головнокомандувач Об'єднаних збройних сил НАТО в Європі [ВГК ОЗС, англ. Supreme Allied Commander Europe, SACEUR] (Fleischer 2015, 123). Складалася досить оригінальна ситуація: європейці через ЄОВС заклали підвалини для економічної інтеграції, а через ЄОС – збиралися утворити військово-політичний союз, який мав усі шанси в майбутньому трансформувати Європу у конфедерацію чи навіть федерацію (див.: “European Defense Community Treaty” 1952, arts. 8, 38). Ба більше: у рамках ЄОС Європа мала отримати власну єдину армію, а от командування нею мало бути делеговане структурам НАТО, фактично ж – американцям*.

238 — Отже, реалізація ідеї повоєнного об'єднання Європи спиралася на два «стовпи». Першим «стовпом» було Європейське об'єднання вугілля і сталі, яке забезпечувало економічну інтеграцію, а другим мало стати Європейське оборонне співтовариство, яке уможливлювало військово-політичну інтеграцію та закладало фундамент до «(кон)федералізації» Європи в осяжному майбутньому. Навіть попри те, що командування перспективними збройними силами об'єднаної Європи делегувалося «натівським» структурам, на виході отримуємо комплексний інтеграційний проєкт, який у разі остаточного створення ЄОС міг би суттєво вплинути на вигляд сучасної Європи.

Після успішного підписання Договору про заснування ЄОС мав відбутися не менш складний процес ратифікації його парламентами всіх держав-підписантів. З метою прискорення цього процесу Італія та Франція в липні 1952-го року спільно закликали Раду ЄОВС сформувати так звану «Асамблею *ad hoc*», чийм завданням стала розробка проєкту нового договору про Європейське політичне співтовариство [ЄПС] в дусі положень Статті 38 Договору про ЄОС, – дану ініціативу, між іншим, охоче підтримали США. Розроблений «Асамблеєю *ad hoc*» проєкт нового договору передбачав радикальну федералізацію Європи, що викликало опір Нідерландів, Бельгії та Франції.

---

* На вже згадану посаду SACEUR історично призначалися американські воєначальники. Це пов'язано, власне, з порядком призначення ВГК ОЗС НАТО в Європі: кандидата призначав Президент США, схвалював Сенат США і затверджувала Північноатлантична рада (див.: “Supreme Allied Commander Europe (SACEUR),” n.d.).

Так, міністри закордонних справ Нідерландів та Бельгії наполягали на включенні до перспективного договору про ЄПС положень про утворення спільного ринку та митного союзу, проти чого знов-таки виступила Франція. Остання загалом критично ставилася до нового договору як такого, що створює «майже тотальну Європу», і у зв'язку з веденням тривалої колоніальної війни в Індокитаї домагалася внесення змін до Договору про ЄОС, які дозволили б країні в разі потреби відновлювати суверенний контроль над частиною своїх збройних сил (Fleischer 2015, 125–126). Варто підкреслити, що США при цьому продовжували тиснути на європейські уряди з вимогою якнайшвидшої ратифікації Договору про ЄОС, прив'язуючи до останнього подальше надання допомоги. Утім, попри відносно швидку ратифікацію Договору найбільшими скептиками – Нідерландами в липні 1953-го й Бельгією в листопаді того ж року, – процес загальмував в Італії та Франції: у першій – через невирішене питання належності Трієсту та прихід до влади правих «євроскептиків», у другій – через побоювання щодо можливої «втрати національного суверенітету» й підсилювану виснажливою війною в Індокитаї внутрішньополітичну напругу (Fleischer 2015, 127–28; Münch 1983, 150). Зрештою, відмова французького парламенту в серпні 1954-го року ратифікувати Договір про заснування ЄОС ознаменувала остаточний провал даного інтеграційного проекту. Разом з тим під загрозою зриву опинилося включення ФРН у євроатлантичну спільноту, адже набуття чинності згаданою вище Боннською декларацією було прив'язане до успішної реалізації проекту «ЄОС».

Вихід із ситуації було знайдено завдяки ініціативі Великої Британії – яка, до речі, послідовно уникала власного долучення до ЄОС, – щодо модифікації Брюссельського договору від 1948-го року. Таким чином матеріалізувалася значною мірою врізана альтернатива Європейському оборонному співтовариству: підписані вже в жовтні 1954-го року Паризькі угоди передбачали скасування окупаційного режиму союзників над ФРН, а головне – уможливили приєднання останньої до НАТО. Окрім цього, утворювався Західноєвропейський союз [скорочено «ЗЄС»], до якого входили держави – підписанти оригінального Брюссельського договору*, Італія та ФРН (Яковюк and Орловський 2017, 274). Слід наголосити, що дана альтернатива

---

* Велика Британія, Франція, Бельгія, Нідерланди та Люксембург.

виявилася значно менш амбітною, ніж проєкт Європейського оборонного співтовариства. Так, про «(кон)федералізацію» Європи чи утворення наднаціональних структур уже не йшлося, а функції органів ЗЄС фактично зводилися до консультування та нагляду за рівнем озброєння держав-членів*.

Доповнений Паризькими угодами Брюсельський договір набув чинності у травні 1955-го року – тоді було офіційно утворено ЗЄС, і тоді ж ФРН нарешті увійшла до НАТО. Таким чином, ЗЄС фактично віджив себе майже відразу після заснування, адже першочергові цілі військово-політичного об'єднання Європи – реінтеграція Західної Німеччини в європейську і євроатлантичну спільноту та посилення європейського флангу НАТО за рахунок новостворених, нехай і обмежених, збройних сил ФРН – і так були досягнуті. Принаймні саме з цих міркувань США так наполегливо педалювали підписання Договору про ЄОС, тоді як самі європейські держави на чотири роки загрузли в суперечках щодо структури та обсягу повноважень перспективної «наднаціональної організації». Це, а також досить швидке створення ЗЄС, свідчить про тогочасну неготовність Європи до настільки стрімкої й тісної інтеграції – і про загальну неефективність обраного напрямку.

З іншого боку, неможливо не відзначити того факту, що Європа втратила шанс узяти на себе більшу відповідальність за власну безпеку. Навіть попри те, що створеною в рамках ЄОС європейською армією мали командувати «натівські» [читай – американські] воєначальники, це все-таки була б саме європейська армія – сформована Європою і фінансована Європою. Натомість було обрано інший вектор: Європа десятиліттями покладатиметься на безпекову «парасольку» НАТО на чолі з США, надавши економічній інтеграції та розвитку пріоритет перед розбудовою власних оборонних спроможностей.

---

* До організаційної структури ЗЄС входили наступні органи: Рада ЗЄС, яка засідала за принципом *ad hoc* – лише з ініціативи держав-членів; Дорадча асамблея; Міжнародний суд; Агенція з контролю за озброєннями. Остання виконувала чільну функцію ЗЄС – забезпечення інституційних і матеріальних запобіжників, які унеможливили б зростання військового потенціалу держав-членів – і, передусім, ФРН – понад погоджені рамки. Власне, Агенції – як і представниками НАТО – формально дозволялося інспектувати західнонімецькі збройні сили на власний розсуд (див.: Fleischer 2015, 134).

Висновки. Завершення Другої світової війни принесло Європі довгоочікуваний мир, проте майже відразу на обріях окреслилася нова тоталітарна загроза – Радянський Союз. Після того як колишні союзники по антигітлерівській коаліції опинилися по різні боки «залізної завіси», країни демократичного табору постали перед складним завданням: як мобілізувати зусилля спустошених війною країн «вільної Європи» для захисту від можливої радянської експансії. З огляду на реальні побоювання, що суспільства європейських країн вимагатимуть від своїх урядів задовольняти будь-які вимоги Радянського Союзу, аби тільки уникнути нової війни, важливо було засвідчити єдність демократичного світу й продемонструвати готовність до опору.

Власне звідси й випливає безальтернативність залучення Сполучених Штатів Америки до гарантування безпеки Західної Європи. Так, уже найперші проекти європейської військово-політичної інтеграції – Дюнкеркський та Брюссельський договори – мали стати основою для поступового долучення США. Примітно, що навіть після утворення Організації Північноатлантичного договору проєкт суто європейської інтеграції не було згорнуто. Причини цього, однак, досить прагматичні. Так, для натхненників ідеї об'єднання Європи Жана Моне й Робера Шумана кінцевою метою тодішніх інтеграційних проєктів – Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) та Європейського оборонного співтовариства (ЄОС) – було становлення наднаціональної європейської федерації. Натомість самі європейські країни і особливо США розглядали амбітний на папері проєкт ЄОС виключно як спосіб вирішення більш нагальних проблем, як-от переозброєння ФРН та її поступова інтеграція до НАТО. Це, а також загальна неготовність європейських країн до такого тісного об'єднання, і призвело до провалу ЄОС, визначивши на десятиліття хід європейської інтеграції.

241

Джерела та література:

1. “Convention on Relations between the Three Powers and the FRG.” 1952. CVCE.EU. May 26, 1952. https://www.cvce.eu/en/obj/convention_on_relations_between_the_three_powers_and_the_frg_bonn_26_may_1952-en-b1885d93-c91a-4fa7-80bd-e1d3b3171b87.html.
2. European Defence Agency. n.d. “Our History.” Accessed February 10, 2024. <https://eda.europa.eu/our-history/our-history.html>.

3. "European Defense Community Treaty." 1952. Archives of European Integration. May 27, 1952. <https://aei.pitt.edu/5201/1/5201.pdf>.

4. Fedyszyn, Thomas. 2010. "Saving NATO: Renunciation of the Article 5 Guarantee." *Orbis* 54 (3): 374–86. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2010.04.004>.

5. Fleischer, Björn. 2015. "A European Army? The European Defense Community and the Politics of Transnational Influence in Post-War Europe, 1950-1954." Doctoral thesis, Bremen International Graduate School of Social Sciences.

6. Kunz, Josef L. 1953. "Treaty Establishing the European Defense Community." *The American Journal of International Law* 47 (2): 275–81. <https://doi.org/10.2307/2194825>.

242 — 7. Münch, Wolfgang. 1983. "European Defence Community." In *Regional Cooperation, Organizations and Problems*, edited by Rudolf L. Bindschedler, Thomas Buergenthal, Karl Doehring, Jochen Frowein, Günther Jaenicke, Herbert Miehsler, Hermann Mosler, et al., 149–50. North-Holland. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-86237-2.50048-2>.

8. "Protocol to the North Atlantic Treaty on Guarantees given by the Parties to the North Atlantic Treaty to the Members of the European Defence Community." 1952. NATO Archives. 1952. <https://www.nato.int/archives/1st5years/annexes/b2.htm>.

9. Ruokonen, Antti. 2022. "Why Finlandization Is a Terrible Model for Ukraine." *Lawfare*. April 21, 2022. <https://www.lawfaremedia.org/article/why-finlandization-terrible-model-ukraine>.

10. Smith, Mathew. 2022. "Support for EU Army Grows across Europe Following Russian Invasion of Ukraine." *YouGov*. May 5, 2022. https://yougov.co.uk/international/articles/42386-support-eu-army-grows-across-europe-following-russ?redirect_from=%2Ftopics%2Finternational%2Farticles-reports%2F2022%2F05%2F05%2Fsupport-eu-army-grows-across-europe-following-russ.

11. "Supreme Allied Commander Europe (SACEUR)." n.d. NATO. Accessed February 14, 2024. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50110.htm.

12. "The Brussels Treaty: Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defence." 1948. NATO. March 17, 1948. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17072.htm.

13. The Economist. 2022. "What Is 'Finlandisation'?" February 11, 2022. <https://www.economist.com/the-economist-explains/2022/02/11/what-is-finlandisation>.
14. "The North Atlantic Treaty." 1949. NATO. April 4, 1949. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm.
15. Сейл, Тімоті Ендрюс. 2023. Міцний Альянс: Історія НАТО й Глобального Післявоєнного Порядку. Translated by М. Хандога. Харків: ВД "Фабула."
16. Яковюк, Іван Васильович, and Роман Русланович Орловський. 2017. "Європейське оборонне співтовариство: витоки становлення інтеграції в оборонній сфері." *Проблеми законності*, no. 139 (December): 264–77. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.139.115332>.

References:

1. "Convention on Relations between the Three Powers and the FRG." 1952. CVCE.EU. May 26, 1952. https://www.cvce.eu/en/obj/convention_on_relations_between_the_three_powers_and_the_frg_bonn_26_may_1952-en-b1885d93-c91a-4fa7-80bd-e1d3b3171b87.html. — 243
2. European Defence Agency. n.d. "Our History." Accessed February 10, 2024. <https://eda.europa.eu/our-history/our-history.html>.
3. "European Defense Community Treaty." 1952. Archives of European Integration. May 27, 1952. <https://aei.pitt.edu/5201/1/5201.pdf>.
4. Fedyszyn, Thomas. 2010. "Saving NATO: Renunciation of the Article 5 Guarantee." *Orbis* 54 (3): 374–86. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2010.04.004>.
5. Fleischer, Björn. 2015. "A European Army? The European Defense Community and the Politics of Transnational Influence in Post-War Europe, 1950-1954." Doctoral thesis, Bremen International Graduate School of Social Sciences.
6. Kunz, Josef L. 1953. "Treaty Establishing the European Defense Community." *The American Journal of International Law* 47 (2): 275–81. <https://doi.org/10.2307/2194825>.
7. Münch, Wolfgang. 1983. "European Defence Community." In *Regional Cooperation, Organizations and Problems*, edited by Rudolf L. Bindschedler, Thomas Buergenthal, Karl Doehring, Jochen Frowein, Günther Jaenicke, Herbert Miehsler, Hermann Mosler, et al., 149–50. North-Holland. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-86237-2.50048-2>.

8. "Protocol to the North Atlantic Treaty on Guarantees given by the Parties to the North Atlantic Treaty to the Members of the European Defence Community." 1952. NATO Archives. 1952. <https://www.nato.int/archives/1st5years/annexes/b2.htm>.

9. Ruokonen, Antti. 2022. "Why Finlandization Is a Terrible Model for Ukraine." Lawfare. April 21, 2022. <https://www.lawfaremedia.org/article/why-finlandization-terrible-model-ukraine>.

10. Sayle, Timothy Andrews. 2023. *Enduring Alliance: A History of NATO and the Postwar Global Order*. Translated by M. Khandoha. Kharkiv: VD "Fabula."

11. Smith, Mathhew. 2022. "Support for EU Army Grows across Europe Following Russian Invasion of Ukraine." YouGov. May 5, 2022. https://yougov.co.uk/international/articles/42386-support-eu-army-grows-across-europe-following-russ?redirect_from=%2Ftopics%2Finternational%2Farticles-reports%2F2022%2F05%2F05%2Fsupport-eu-army-grows-across-europe-following-russ.

244

— 12. "Supreme Allied Commander Europe (SACEUR)." n.d. NATO. Accessed February 14, 2024. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50110.htm.

13. "The Brussels Treaty: Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defence." 1948. NATO. March 17, 1948. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17072.htm.

14. The Economist. 2022. "What Is 'Finlandisation'?" February 11, 2022. <https://www.economist.com/the-economist-explains/2022/02/11/what-is-finlandisation>.

15. "The North Atlantic Treaty." 1949. NATO. April 4, 1949. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm.

16. Yakoviuk, Ivan Vasylovych, and Roman Ruslanovych Orlovskiy. 2017. "Yevropeiske oboronne spivtovarystvo: vytoky stanovlennia intehratsii v oboronnii sferi." *Problemy zakonnosti*, no. 139 (December): 264–77. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.139.115332>.